

1. Το σπήλαιο Φράγγχι και η περιοχή της νότιας Αργολίδας (Jameson et al., 1994).

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΩΝ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Δρ William D. E. Coulson

Διευθυντής, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών

Δρ Ναταλία Βογκέικωφ

Αρχαιολόγος, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών

Το ενδιαφέρον των Αμερικανών αρχαιολόγων αλλά και της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών για την Παλαιολιθική Αρχαιολογία στην Ελλάδα ξεκίνησε το 1958, όταν ο Michael Jameson ανακάλυψε τυχαία στις πλαγιές του Προφήτη Ηλία, κοντά στα Δίδυμα της νότιας Αργολίδας, ένα λίθινο εργαλείο της Μέσης Παλαιολιθικής περιόδου. Την επόμενη χρονιά ερευνήθηκαν μια σειρά από γειτονικά σπήλαια, χωρίς όμως σημαντικά αποτελέσματα¹. Το γεγονός αυτό δεν αποθάρρυνε τους Αμερικανούς αρχαιολόγους, οι οποίοι μερικά χρόνια χρόνια αργότερα (1967) ξεκίνησαν συστηματικές ανασκαφές στο σπήλαιο Φράγγχι της Ερμιονίδας. Από τότε μέχρι σήμερα το ενδιαφέρον των Αμερικανών αρχαιολόγων όσον αφορά τη μελέτη της Παλαιολιθικής περιόδου και γενικότερα της Εποχής του Λίθου στην Ελλάδα έχει συνεχισθεί αμείωτο. Τα τελευταία τριάντα χρόνια, εκτός από τις ανασκαφές στο Φράγγχι, η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών έχει υποστηρίξει μια σειρά από προγράμματα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται η αναζήτηση και η μελέτη παλαιολιθικών θέσεων.

1. Πελοπόννησος

Ανασκαφή στο σπήλαιο Φράγγχι και επιφανειακή έρευνα στη νότια Αργολίδα (εικ. 1)

Οι αμερικανικές ανασκαφές στο σπήλαιο Φράγγχι της Ερμιονίδας αποδείχθηκαν εξαιρετικής σημασίας για την προϊστορική έρευνα στον ελλαδικό χώρο, καθώς έφεραν στο φως για πρώτη φορά μια ακολουθία στρωματογραφικών συνόλων από τη Νεότερη Παλαιολιθική ως το τέλος της Νεολιθικής περιόδου. Τα ευρήματα από το Φράγγχι επαναπροσδιόρισαν τη θέση της Ελλάδας στον ευρύτερο χώρο της ευρωπαϊκής προϊστορίας, και ειδικότερα της Παλαιολιθικής Αρχαιολογίας². Οι ανασκαφές διεξήχθησαν στο διάστημα 1967-1974 υπό τη διεύθυνση του Thomas W. Jacobsen με την υποστήριξη των Πανεπιστημίων Pennsylvania και Indiana και της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών³. Τα σημαντικά αποτελέσματα από τις έρευνες στο Φράγγχι οδήγησαν λίγα χρόνια αργότερα σε μια συστηματική επιφανειακή έρευνα της περιοχής της νότιας Αργολίδας (The Southern Argolid Project, 1979-1983), υπό τη διεύθυνση των M. H. Jameson, T. H. van Andel και C. Runnels και με την υποστήριξη της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών. Το πρόγραμμα επίσης συμπεριλάμβανε υποβρύχιες γεωφυσικές έρευνες με σύγχρονες μεθόδους (high-resolution seismic reflection profiling/bathymetry), με σκοπό τη διερεύνηση της γεωμορφολογίας της περιοχής και τον εντοπισμό βυθισμένων περιοχών⁴. Με βάση τα αποτελέσματα από τις επιφανειακές και υποβρύχιες έρευνες στην περιοχή της νότιας Αργολίδας (The Southern Argolid Project) και από τη μελέτη των στρωματογραφικών συνόλων στο Φράγγχι μπορούμε σήμερα να αποκαταστήσουμε με αρκετή ακρίβεια τη γεωμορφολογία, τη χλωρίδα και την πανίδα, καθώς και τις ανθρακίτες δραστηριότητες στην περιοχή της Ερμιονίδας κατά την Παλαιολιθική περίοδο⁵.

Τα πρώτα ίχνη ανθρώπινης παρουσίας στη νότια Αργολίδα τοποθετούνται στη Μέση Παλαιολιθική περίοδο. Σε πέντε τουλάχιστον θέσεις βρέθηκαν υπολείμματα από λίθινα εργαλεία της Μουστερίας πολιτισμικής φάσης, τα οποία έχουν χρονολογηθεί με τη βοήθεια σύγχρονων φυσικοχημικών μεθόδων γύρω στο 50.000 π.Χ.⁶ Λίθινα εργαλεία της Μέσης Παλαιολιθικής περιόδου –σε νεότερα όμως στρωματογραφικά σύνολα– βρέθηκαν και στο σπήλαιο Φράγγχι⁷. Οι γεωμορφολογικές έρευνες έδειξαν επίσης ότι προς το τέλος της περιόδου (50.000-35.000 π.Χ. περίπου) τα νησιά των Σπετσών και της Δοκού, λόγω της χαμηλής στάθμης της θάλασσας, ήταν ενωμένα με το ηπειρωτικό τμήμα της νότιας Αργολίδας. Η μελέτη των έδειξε ότι η βλάστηση περιλάμβανε κυρίως ποώδη και λίγα δέντρα. Οι άνθρωποι αυτής της περιόδου –ίσως νεαντερτάλιοι– διατρέφονταν σχεδόν αποκλειστικά με θηράματα της οικογένειας των Ιππιδών (*Equus hydruntinus*).

Μερικές χιλιάδες χρόνια αργότερα, στην αρχή της Νεότερης Παλαιολιθικής περιόδου (περίπου πριν από 25.000 χρόνια), οι κλιματολογικές συν-

θήκες υπέστησαν σημαντικές αλλαγές –προς το ψυχρότερο–, ενώ η στάθμη της θάλασσας κατέβηκε κατά 120 μ., με αποτέλεσμα η ηπειρωτική Αργολίδα να επεκταθεί ως την Ύδρα. Στο σπήλαιο Φράγγχι, που τότε βρισκόταν αρκετά χιλιόμετρα μακριά από τη θάλασσα και κατοικείτο εποχιακά από κυνηγούς, βρέθηκε ένας μικρός αριθμός από λεπιδόμορφα λίθινα εργαλεία (ιππιόκλια) και υπολείμματα από οστά κυρίως Ιππιδών και σε μικρότερο βαθμό ελαφιών (*ceruus elaphus*). Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει ένα κενό στις πληροφορίες για την εγκατάσταση του σπηλαίου κατά το διάστημα 18.000-13.000 π.Χ.

Στο τέλος της Νεότερης Παλαιολιθικής περιόδου (13.000-10.000 π.Χ.), με τη σταδιακή αποχώρηση των παγετώνων στην Ευρώπη, εκδηλώθηκε στην περιοχή της Αργολίδας ένα θερμότερο κλίμα με αρκετή υγρασία, το οποίο ενόησε τη δημιουργία δασών. Η δε ανύψωση της στάθμης της θάλασσας είχε ως αποτέλεσμα το διαχωρισμό της Ύδρας από την ηπειρωτική Ελλάδα. Η μελέτη των υπολειμμάτων της χλωρίδας και της πανίδας έδειξε ότι το κόκκινο ελάφι (*ceruus elaphus*) πήρε τη θέση των Ιππιδών, ενώ παρατηρήθηκε και κάποια εκμετάλλευση από τον παλαιολιθικό άνθρωπο –σε επίπεδο περισυλλογής– της άγριας χλωρίδας (αγριαμυδαλιές, αγριαπιδιές, φακές, αγριοβρώμη, αγριοκρίθαρo κλπ.)⁸. Στο Φράγγχι βρέθηκαν για πρώτη φορά μικρές ποσότητες οφιδιανού από τη Μήλο, γεγονός το οποίο δείχνει ότι ο παλαιολιθικός άνθρωπος είχε ήδη αρχίσει τις θαλάσσιες εξορμήσεις του. Αυτό το τελευταίο επιβεβαιώνεται και από την ύπαρξη μικρών ποσοτήτων από οστά ψαριών στο σπήλαιο. Η αλιευτική αυτή της Νεότερης Παλαιολιθικής περιόδου το σπήλαιο χρησιμοποιούνταν από τους κυνηγούς σε ημιμόνημη βάση.

The Peloponnese: Franchthi Cave and the Argolid (fig. 1)

The American excavations of the Franchthi cave, Ermionis, proved to be of exceptional importance for the Prehistoric research in the Greek region, since they brought to light for the first time a sequence of stratigraphic sets from the Late Palaeolithic to the end of the Neolithic period. The Franchthi finds redefined the position of Greece in the wider area of European Prehistory and especially of the Palaeolithic archaeology. The excavations were carried out during the years 1967-1974 under Thomas W. Jacobsen, with the support of Pennsylvania and Indiana Universities and of the American School of Classical Studies. The important results of the exploration of Franchthi led to a systematic survey of the southern Argolid a few years later. The project was headed by M. H. Jameson, T. H. van Andel and C. N. Runnels and

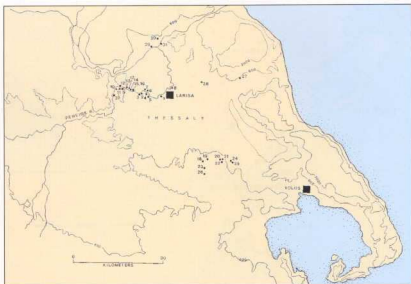
supported by the American School of Classical Studies. It also included submarine geophysical research with modern methods (high-resolution seismic reflection profiling / bathymetry), in order the geomorphology of the district to be investigated and sunk areas to be located. On the basis of the submarine and survey results in southern Argolid and of the Franchthi stratigraphical study we can reconstruct today quite accurately the geomorphology, flora and fauna as well as the human activities in the Ermionis vicinity during the Palaeolithic period.

2. Θεσσαλία

Επιφανειακή έρευνα στην περιοχή της Λάρισας (εικ. 2)

Ο C. Runnels, του Πανεπιστημίου της Βοστώνης, με την υποστήριξη της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, διεξήγαγε πρόσφατα μια σειρά από επιφανειακές έρευνες (1987, 1989, 1991) στην περιοχή της Λάρισας, με σκοπό την επανεξέταση των συμπερασμάτων της έρευνας του Milojčić και των συνεργατών του στη δεκαετία του 1960⁹. Ο Runnels ταύπισε επτά θέσεις του τέλους της Αρχαιότερης Παλαιολιθικής, έξι στην περιοχή του Μεγάλου Μοναστηρίου και μία κοντά στη Ροδιά, βόρεια της Λάρισας. Με βάση τα αποτελέσματα από τη χρονολόγηση των γεωλογικών στρωμάτων στη θέση Ροδιά, η περίοδος της Αρχαιότερης Παλαιολιθικής στη Θεσσαλία τοποθετείται στο διάστημα 400.000-200.000 π.Χ.¹⁰. Η έρευνα έδειξε ότι τα σημεία κατοίκησης βρισκόνταν συνήθως στις έξερρες που δημιουργούνται ανάμεσα στα διάφορα παρακλάδια του Πηνειού και ότι πρόκειται για εποχιακούς καταυλισμούς (camp-base) ή για κυνηγετικές στάσεις (kill-sites). Τα εργαλεία-κά σύνολα ανήκουν στην Κλακτόνια πολιτισμική φάση και περιλαμβάνουν πελεκημένες κροκάλες, συνήθως από άσπρο χαλαζία του τύπου του choppering-tool, και φολίδες, όπως ξστρες και οδοντώα (εικ. 3). Οι χειροπέλεκεις φαίνεται να απουσιάζουν. Μέχρι στιγμής δεν έχουν βρεθεί ανθρώπινα απολιθώματα, αλλά εικάζεται ότι οι άνθρωποι της Αρχαιότερης Παλαιολιθικής στη Θεσσαλία θα πρέπει να συγγενεύαν τυπολογικά με τον Άνθρωπο των Πετραλώνων.

Στις όχθες του Πηνειού, στην περιοχή ανάμεσα στο φαράγγι του Καλαμακιού και στη Λάρισα, ο C. Runnels και η ομάδα του εντόπισαν επίσης θέσεις της Μέσης Παλαιολιθικής (60.000-30.000 π.Χ.) με εργαλεία-κά σύνολα της Μουστερίας πολιτισμικής φάσης (διπρόσωπες φυλλόσχμιες αιχμές, ξστρες και μικρούς χειροπέλεκεις) κατασκευασμένα με την τεχνική Levallois (εικ. 4), αλλά και κάποια εργαλεία (λεπίδες με επεξεργασία, διπρόσωπες φυλλόσχμιες αιχμές με στρογγυλή βάση) χαρακτηριστικά της Ωρινιάκας πολιτισμικής φάσης¹¹. Η Μέση Παλαιολιθική στην Ελλάδα φάνηκε στο τέλος της γύρω στο 30.000 π.Χ. Μετά, τουλάχιστον στην περιοχή της Θεσσαλίας, παρατηρείται ένα μεγάλο κενό 23.000 περίπου χρόνων, καθώς δεν έχουν εντοπισθεί μέχρι στιγμής λιθοτεχνίες της Νεότερης Παλαιολιθικής και της

2. Η επιφανειακή έρευνα στην περιοχή της Λάρισας (Runnels, 1988).

Μεσολιθικής¹².

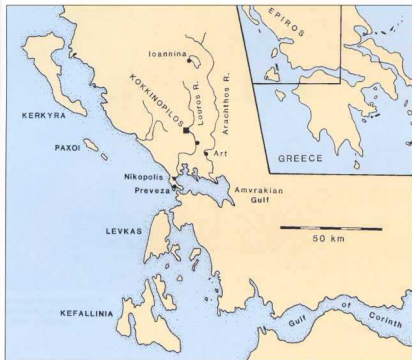
Thessaly: A Survey in the Larissa district

C. Runnels, of Boston University, supported by the American School of Classical Studies, has recently (1987, 1989, 1991) carried out a series of surveys in the Larissa district, aiming to the re-examination of the research conclusions Milojčić and his collaborators reached in the 1960's. Runnels identified seven locations of the late Early Palaeolithic, six in the vicinity of Megalo Monastiri and one not far from Rodia, north of Larissa. On the basis of the strata dating at the site Rodia, Early Palaeolithic in Thessaly must be assigned to the period 400,000-200,000 years BC.

3. Ήπειρος

Επιφανειακή έρευνα στην περιοχή της Πρέβεζας

Στα πλαίσια του προγράμματος της Νικόπολης (The Boston University Nikopolis Project), και με την υποστήριξη της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, ο C. Runnels διεξήγαγε το 1991 μια επιφανειακή έρευνα στην περιοχή του νομού Πρέβεζας¹³. Στη θέση Κοκκινόηλος (εικ. 5) βρέθηκε ένας χειροπέλεκυς σε ένα αργιλώδες στρώμα, το οποίο χρονολογήθηκε (U/Th disequilibrium method) περίπου 250.000 χρόνια πριν¹⁴. Ο χειροπέλεκυς είναι φτιαγμένος από πυριτόλιθο και ανήκει τυπολογικά στις λιθοτεχνίες της Αχελαιάς πολιτισμικής φάσης (εικ. 6). Αν και οι χειροπέλεκεις αποτελούν συνήθως ερμηνία στις αχελαιές λιθοτεχνίες της Ευρώπης, στην Ελλάδα (και γενικότερα στα Βαλκάνια) είναι εξαιρετικά κοινά. Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι η αχελαιία λιθοτεχνία που ανακαλύφθηκε στον Κοκκινόηλο είναι σύγχρονη με τις κλακτόνες λιθοτεχνίες του τύπου choppering tool που βρέθηκαν στη Θεσσαλία¹⁵. Η ανακάλυψη του χειροπέλεκου αποτελεί ιδιαίτερη συμβολή

5. Η θέση Κοκκινόπιλος στην Ηπειρο (Runnels and Van Andel, 1993).

4. Λιθίνα εργαλεία της Μουστέρας ποικιλομορφής φάσης από τη Θεσσαλία (Runnels, 1988).

6. Χειροπέλεκτι της Αχελαιϊάς από τον Κοκκινόπιλο Ηπείρου (Runnels and Van Andel, 1993).

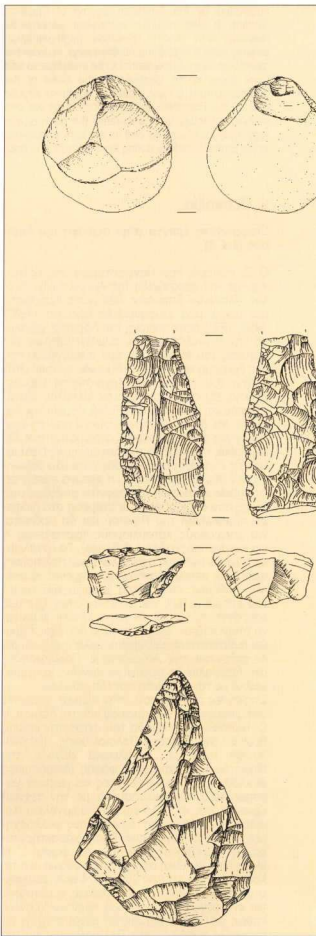
στη μελέτη της Παλαιολιθικής αρχαιολογίας, καθώς επιβεβαιώνεται –σε συνδυασμό με τα ευρήματα της Θεσσαλίας– η ανθρώπινη παρουσία ("Αρχαϊκός" Homo sapiens) στην Ελλάδα στο τέλος της Αρχαιότερης Παλαιολιθικής (400.000-200.000 π.Χ.).

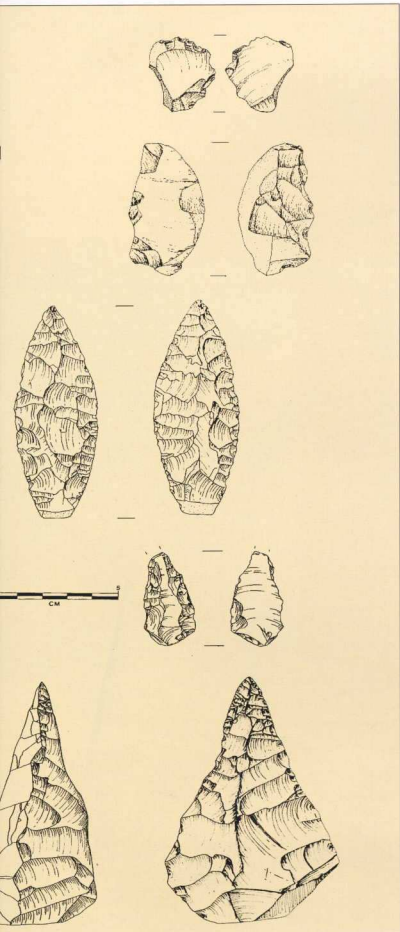
Epirus: A survey in the Preveza district

In the framework of the Nikopolis project and with the support of the American School of Classical Studies, C. Runnels carried in 1991 a survey in Preveza district. A hand-axe in an argillic layer was found at the site Kokkinopilos, which was dated (U/Th disequilibrium method) to approximately 250,000 years ago. The hand-axe is made of flint stone and its typology belongs to the lithotechny of the Acheulean cultural phase (fig. 6). The hand-axe, although common in the Acheulean lithotechny of Europe, is an extremely rare find in Greece and in Europe in general. It should be mentioned here that the Acheulean lithotechny discovered at Kokkinopilos is contemporary with the Clactonian lithotechny of the chopping tool type, found in Thessaly. The discovery of the hand-axe is a special contribution to the study of Palaeolithic archaeology, since it is thus confirmed –in combination with the finds from Thessaly– the human presence ("Archaic Homo sapiens") in Greece in the end of the Early Palaeolithic (400,000-200,000 BC).

Σημειώσεις

1. Bialor, P., and M. Jameson, "Palaeolithic in the Argolid", *American Journal of Archaeology* 66 (1962): 181-182.
2. Runnels, C., "Review of Aegean Prehistory IV: The Stone Age of Greece from the Palaeolithic to the Advent of the Neolithic", *American Journal of Archaeology* 99 (1995): 699-728.
3. Τα αποτελέσματα των ανασκαφών δημοσιεύονται στη σειρά *Excavations*.

vations at Franchthi Cave, Greece, την εμπέδω της οποιίας έχει ο Thomas W. Jacobsen.

4. Van Andel, T. H., N. Lianos, "Prehistoric and historic shorelines of the southern Argolid peninsula: a subbottom profiler study", *Int. J. Naut. Archaeol. Underw. Explor.* 12 (4): 303-324.

5. Jameson, M. H., C. N. Runnels, T. H. van Andel, *A Greek countryside: The Southern Argolid from Prehistory to the Present Day*, Stanford 1994. Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι και τα δύο προγράμματα έδωσαν εξαιρετική έμφαση στη μελέτη του περιβάλλοντος συστήματος μέσω των φυσικών καταλοίπων (βλ. Hansen, J., *The Palaeoethnobotany of Franchthi Cave*, Bloomington/Indianapolis 1991).

6. Jameson (βλ. σμ. 5): 326-35.

7. Perles, C., *Les industries lithiques taillées de Franchthi (Argolide, Grèce) I: Présentation générale et industries paléolithiques*, Franchthi 3 (Bloomington 1967).

8. Jameson (βλ. σμ. 5): 200-210.

9. Runnels, C., "A Prehistoric Survey of Thessaly: New Light on the Greek Middle Palaeolithic", *Journal of Field Archaeology* 15 (1988): 277-290. Milojevic, V., J. Boessneck, D. Jung, and H. Schneider, *Paläolithikum um Larissa in Thessalien*, Bonn 1965.

10. Runnels, C., "The Lower and Middle Palaeolithic of Thessaly, Greece", *Journal of Field Archaeology* 20 (1993): 299-317.

11. Runnels (βλ. σμ. 9): 280-284.

12. Runnels (βλ. σμ. 10): 303.

13. Runnels, C., T.H. van Andel, "A Handaxe from Kokkinopilos, Epirus, and its Implications for the Palaeolithic of Greece", *Journal of Field Archaeology* 20 (1993): 191-203.

14. Στο παρελθόν η ίδια περιοχή είχε ερευνηθεί από τον Eric Higgs του Πανεπιστημίου του Cambridge και έχουν εντοπισθεί ιδιότυπες της Μέσης και Νεότερης Παλαιολιθικής (βλ. Dakaris, S. I., E. S. Higgs, R. W. Hey, "The Climate Environment and Industries of Stone Age Greece: Part I", *Proceedings of the Prehistoric Society* 30 (1964): 199-244).

15. Runnels (βλ. σμ. 2): 709-710.

The Contribution of American Archaeologists to the Study of Paleolithic Archaeology in Greece

W.D.E. Coulson - N. Vogeikov

The interest of the American archaeologists, and of the American School of Classical Studies as well, was first expressed in 1958, when Michael Jameson made the random discovery of a stone implement of the Middle Palaeolithic on the slopes of Profitis Elias, not far from Didyma, southern Argolid. A few years later (1967) they started systematic excavations in the Franchthi cave, Ermionis. Since then the interest of the American archaeologists, as regards the study of the Palaeolithic and the Stone Age in Greece in general, has remained undiminished. The last thirty years, beside the excavations in Franchthi, the American School of Classical Studies has supported a series of projects in which the search and study of Palaeolithic sites are included.

3. Λίθινα εργαλεία της Αρχαιότερης Παλαιολιθικής από τη Θεσσαλία (Runnels, 1993).

Βιβλιογραφία

Bialor, P., and M. H. Jameson (1962): "Palaeolithic in the Argolid", *American Journal of Archaeology* 66: 181-82.

Hansen, J. (1991): *The Palaeoethnobotany of Franchthi Cave*, Bloomington/Indianapolis.

Jameson, M. H., C.N. Runnels, T.H. van Andel (1994): *A Greek Countryside: The Southern Argolid from Prehistory to the Present Day*, Stanford.

Perles, C. (1967): *Les industries lithiques taillées de Franchthi (Argolide, Grèce) I: Présentation générale et industries paléolithiques*, Franchthi 3, Bloomington.

Runnels, C. (1968): "A Prehistoric Survey of Thessaly: New Light on the Greek Middle Palaeolithic", *Journal of Field Archaeology* 15: 277-290.

Runnels, C. (1993): "The Lower and Middle Palaeolithic of Thessaly, Greece", *Journal of Field Archaeology* 20: 299-317.

Runnels, C., T.H. van Andel (1993): "A Handaxe from Kokkinopilos, Epirus, and its Implications for the Palaeolithic of Greece", *Journal of Field Archaeology* 20: 191-203.

Runnels, C. (1995): "Review of Aegean Prehistory IV: The Stone Age of Greece from the Palaeolithic to the Advent of the Neolithic", *American Journal of Archaeology* 99: 699-723.

Van Andel, T. H., and N. Lianos: "Prehistoric and historic shorelines of the southern Argolid peninsula: a subbottom profiler study", *Int. J. Naut. Archaeol. Underw. Explor.* 12 (4): 303-324.